

Krystýnek, Jiří

Ondrášovská pověst v literatuře české a polské

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. D, Řada literárněvědná. 1956, vol. 5, iss. D3, pp. 65-82

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108078>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JIŘÍ KRYSŤYNEK

ONDRÁŠOVSKÁ POVĚST V LITERATUŘE ČESKÉ A POLSKÉ

Lidová pověst o beskydských zbojnicích Ondrášovi a Jurášovi, nejznámější a nejrozšířenější slezská pověst vůbec, je zajímavá také tím, že — ačkoliv její původ je nepochybně český¹ — je stejně živá a populární i v tradici polské. Je dokladem těsné spojitosti českého a polského folkloru ve slezské oblasti. Zde neexistují žádné předěly nebo hranice. Stejně tak jako se prolíná český a polský lid na Těšínsku a Ostravsku, prolíná se i lidová tradice.² Něčím zcela obdobným je na pomezí slovensko-polském slovenská lidová pověst o Janošikovi, která přešla i do ústní slovesnosti polské³ a je zpracována, i když ne v takové míře jako v literatuře slovenské a české, také v umělé literatuře polské.⁴

Zbojnictví bylo v pohraničních karpatských oblastech česko-polských a slovensko-polských v 16.—18. století zjevem velmi rozšířeným.⁵ Příčinou jeho velkého rozmachu, který dosahuje vrcholu na konci 17. a na počátku 18. století,⁶ jsou těžké poměry sociální a bezohledný feudální útisk. Špatná jakost horské půdy, nepříznivé terénní a klimatické podmínky vytvářejí v Karpatech už za období feudalismu hospodářsko-sociální situaci daleko horší než v úrodnějších a výhodněji položených oblastech. Proto se zde i zbojnictví rozmohlo v rozsahu mnohem větším než v nížinatých krajích. Zbojníci pocházeli v naprosté většině ze zbídačelých poddaných a z lidí pronásledovaných surovou feudální justicií, kteří v útěku ke zbojnickým tlupám v horách hledali vysvobození z bídy a tíživých nevolnických povinností nebo příležitost k pomstě za utrpěné křivdy a bezprávi.⁷ Ondráš sám jako syn zámožného vesnického fojta a svobodného sedláka byl zde vzácnou výjimkou, splynul však s ostatní zbojnickou masou tak dokonale, že se v lidové tradici stal přímo symbolem třídního boje proti nenáviděným pánům. Výrazně třídní charakter horalského zbojnictví zdůrazňuje i *Ochmański*.⁸

Husté, hluboké lesy a nepřehledný horský terén s možností rychlého úniku na Slovensko, na t. zv. „uherskou“ stranu, skýtaly zbojníkům znamenitý úkryt a neobyčejně příznivé podmínky pro jejich akce. Prostý horalský lid se choval k zbojníkům přátelsky, pomáhal jim všestranně, ukrýval je a varoval před nebezpečím.⁹ Rozlišoval však ostře obyčejné zloděje a lupiče od zbojníků,¹⁰ v nichž právem viděl představitele protipanského odboje, mstitele bezprávi a napravovatele křivd. Ve zbojnicích spatřovali vykořisťovaní nevolníci ideál lidí svobodných, hrdě sebevědomých a nebojácných, zbavených panského útlatku i těžkých robotních povinností. Proto v poměru vesnického obyvatelstva k zbojníkům lze pozorovat nejen neskrývané sympatie, ale i obdiv a respekt. Největší úctu ve slezské a moravské karpatské oblasti si získal Ondráš z Janovic, kterému byla stejně jako slovenskému Janošikovi připisována nadpřirozená moc a síla.¹¹

Historicky bezpečně zjištěná fakta o Ondrášově životě jsou jen velmi skrovná.¹² A ještě o jejich spolehlivosti bylo někdy pochybováno.¹³

Chtěl bych zde aspoň stručně naznačit, pokud ondrášovská pověst, jejíž historické kontury jsou tak nejasné a mlhavé, je skutečně podložena historickými fakty, aby tím zřetelněji vyniklo, jak tvůrčí fantazie lidu a fabulační schopnosti spisovatelů vytvořily ze skrovného a — jak se zdá — vcelku strážli-

vého historického jádra nejkrásnější krajeovou pověst slezskou, která pronikla daleko za hranice Slezska a stala se přímo symbolem boje za lepší společenský řád, za sociální spravedlnost.¹⁴

Ondráš se narodil 13. listopadu 1680 v malé horské vsi Janovicích u Frýdku na dnešním čísle 8 jako syn Ondry, janovického fojta, jak o tom svědčí zápis matriky v obci Dobré, kde byl Ondráš pokřtěn farářem Adamem Maxmilianem Gilinem.¹⁵

Mensis	Parentes	Compatries	Infantes
13. 9bris 1680	Ondra ffojt Janow. Dorotha uxor eius	Jura Korbassuw Ewa Czarbolowa	Ondra.

Ve shodě s lidovou tradicí i jejími literárními parafrázemi (srov. dále zejména Hansmann, Zanibal, Sláma) se asi od poloviny 19. stol. obecně soudilo, že Ondrášův otec se jmenoval Šebesta. Soudobé prameny označují však Ondrášova otce vždy jen jako Ondru nebo Ondřeje, fojta janovského. Alois Adamuš¹⁶ na základě matričních zápisů a jiného dokumentárního materiálu přesvědčivě doložil, že Ondra, otec Ondrášův, nepocházel z rodiny Šebestů, která sice byla starým selským rodem v Janovicích, ale na kterou janovické fojství přešlo až někdy po roce 1732, nýbrž z rodu Fucimanů, o nichž mluví historické doklady jako o janovických fojtech již od roku 1608. Průkazným dokumentem je zde zejména doslovný otisk kupní smlouvy z r. 1724, v němž se o Ondrášově mladším bratru Janovi,¹⁷ který žil v letech 1682—1724 a byl po otcově smrti janovickým fojtem, výslovně hovoří jako o Janu Fucimanovi.¹⁸

O Ondrášově mládí není známo nic přesného. Studoval prý na latinských školách v Příboře a pro nepřistojné chování byl prý odtamtud vyloučen. Ani to však, stejně jako události s frýdeckým hrabětem Pražmou, není historicky doloženo. Horečka,¹⁹ nerozlišující dobře mezi Ondrášem historickým, Ondrášem, jak ho traduje ústní slovesnost, a Ondrášem literárním, viděl by rád i historického Ondráše obestřehného gloriolou bojovníka za lidská práva a národního slezského hrdiny, s životem rušným a zajímavým, plným podivuhodných příhod a dobrodružství. Dnes ovšem můžeme věřit spíše střízlivějšímu názoru Popiolkovu²⁰ a Adamusovu,²¹ méně romantickému, ale založenému na přesné historické pravdě a opomíjejícímu veskeré pověsti a fantasie. Podle Popiolka a Adamuse je jisté, že Ondráš byl náčelníkem zbojnické tlupy,²² jakých — jak už bylo výše uvedeno — se tehdy v hlubokých beskydských lesích zdržovalo mnoho.²² Zdá se, že Ondráš byl u zbojnické tlupy již r. 1709, neboť téhož roku dne 18. srpna koupil janovické fojství od svého otce Ondry jeho druhorozený syn Jan, mladší o dvě léta než Ondráš.²³ Podle zvykového práva dědil statek vždy nejstarší syn, označovaný také jako dědic statku. Jestliže byl prvorozený Ondráš z dědictví vyloučen, musely pro to být velmi vážné důvody. Lze proto s velkou pravděpodobností předpokládat, že Ondráš byl tehdy už psancem a zbojníkem. Co bylo motivem Ondrášova odchodu z rodného domu ke zbojníkům do hor, nelze bezpečně zjistit. Horečka²⁴ i Mikoláš²⁵ se domnívají, že hlavní příčinou tu byly spory s frýdeckou vrchností o salaše na Lysé hoře a touha po pomstě. Mikoláš dokonce píše přímo: „Jeho otec byl volným, dědičným rychtářem obce Janovic v panství frýdeckém, kterého hrabě Pražma pronásledoval, s rychty sehnal, salaše mu pobral.“ To je v rozporu s historickými fakty. Ve skutečnosti Franc hrabě Pražma ještě r. 1708²⁶ potvrzuje Ondřejevi, fojtu janovskému, dědičné užívání vrchu Lysá (jinou část Lysé hory užívali podle dochovaných listin bratři Jan a Martin Šebestové, o nichž se však nikde jako o fojtské rodině nemluví — srov. V. Prasek, *Valaši na Frýdecku*, VMO 5, 1895, 5—6) podle listu daného Francem Eusebiem hrabětem z Opersdorfu r. 1688 téměř fojtovi,²⁷ r. 1709, jak už bylo řečeno, předává Ondřeji fojtský úřad synu Janovi, r. 1711 pokojně na fojství umírá a Jan zastává potom nerušeně fojtský úřad až do své smrti r. 1724. A tak lze mít za to, že i zde pracovala lidová fantasie ve snaze motivovat Ondrášovo zbojnické vyloučení panskými křivdami a persekucí. Kromě toho se při formování ondrášovské pověsti v ústní slovesnosti slezské projevily nepochybně také vliv sousední pověsti zbojnické o slovenském národním bohatýru Janoškovovi. Podle lidového podání a starých obrazů²⁸

Byl Ondráš zavražděn svým nejvěrnějším druhem Jurášem,²⁹ zárlivým na jeho oblibu a milostný úspěch a dychtícím po vypsané odměně. Jako místo tragického Ondrášova konce bývá udávána Horákova hospoda ve Sviadnově u Místku. Historicky je však bezpečně známo pouze datum Ondrášovy smrti. Zemřel 1. dubna 1715, nedosáhnuv ani pětatřiceti let.

Pro nás není však ani tak příliš důležité, co Ondráše, který — ať už je historická skutečnost jakákoliv — beze sporu značně vynikal nad běžný typ průměrného zbojníka a vedle Janošíka byl nejslavnějším zbojnickým hejtnanem, ke zbojnictví přivedlo. Mnohem významnější s dnešního hlediska je zjištění, jak se této látky dovedla zmocnit lidová tvořivost, jak dovedla Ondrášovu zbojnickví dát bezvýhradně charakter třídního boje proti vládnoucí feudální třídě. Toto pojetí převládlo vlivem lidové tradice téměř naprosto i v literárních parafrázích a zpracováních ondrášovské pověsti.

Nejstarším dosud známým literárním textem na ondrášovské thema jsou dvě anonymní kramářské písně, vydané pod názvem *Píseň směšná o hrdinských skutcích Ondráška a Píseň směšná o udatném zbujníku Juráškoví* (správně má být O n d r á š k o v i) asi v polovině 18. století ve Skalici na Slovensku.³⁰ Přívlastek „směšná“ je zde podle N e h ý b l o v a názoru³¹ přidán proto, aby byly aspoň v názvu oslabeny sympatie k zbojníkům, které se opatrnému tiskaři zdály nebezpečné. Jinak není v písních nic směšného nebo satirického. V básních se odráží ideologie odbojného pastýřského lidu, nejde zde však ještě o uvědomění jasně třídní, spíše jen stavovské. Obě básně přetiskl Čeněk Z í b r t v článku *Ondráš a Juráš* (Český lid 32, 1932, 18—22).

První báseň, která již při svém vzniku souvisela zřejmě těsně s lidovou tradicí, přešla opět zpět do ústní slovesnosti v různých variantách a nabyla zde mnohdy už výrazného protipanského charakteru, podávajíc Ondráše jako mstitele křivd a ochránce vykořisťovaného lidu. N e h ý b l³² k tomu uvádí řadu dokladů z různých prostředí.³³ Obdobný byl nepochybně i osud písně druhé. Jiný text první písně vydal z E r b e n o v ý c h zápisů³⁴ A. Š k á b a pod názvem *Stará píseň o velmi zbujně udatném Ondráškoví* (Český lid 21, 1912, 472—473). Jen v detailech se od původního znění první skalické kramářské písně odchyľuje text, zachovaný mezi národopisnými materiáliemi v literární pozůstalosti A. V. Š e m b e r y³⁵ pod titulem *Poslední poručení svému synu Ondrašovi*. V materiáľích Šemberových je také zápis druhé skalické kramářské písně pod názvem *Bedování pacholků Jurášových*.³⁶ Obě písně, které pro Šemberu asi v polovině 19. stol. zapsal Melichar V l a d í k, učitel v Uh. Hradišti, jsou výrazným potvrzením Nehýblova zjištění, že obě skalické kramářské písně o Ondrášovi jsou již v 1. polovině 19. stol. s nepatrnými obměnami opět živou součástí lidové tradice, z které původně nepochybně též vzešly. Polaštěnou variantu první skalické písně z pozůstalosti slezského buditele a sběratele Cypriána L e l k a vydal pod názvem *Píseň o Ondráškoví* Jan V y h l í d a l v Opavském týdeníku (roč. 33, 1902, č. 52).³⁷

Píseň znal i moravský gessnerovec, hranický lékař Josef Heřman Agapit G a l l a š (1756—1840), u něhož je zachována jednak ve zlomku (první tři a půl strofy) pod názvem *Poslední poručení zbujníka Ondráška, které synu svému zanechal* v rukopisné sbírce „Národnj trogiho morawho Dialekta“,³⁸ jednak v úplné verzi o šestnácti strofách,³⁹ kterou si Gallaš r. 1824 opsal z olomouckého kramářského tisku do III. dílu své sbírky Rozmanitosti moravské.⁴⁰ Zlomok vydal Stanislav S o u č e k (ČMMZ 8, 1908, 184); neznal však jeho kramářskou předlohu a považoval jej za zlomek snad vlastní skladby Gallašovy, složené prý asi podle „valašské“ anekdoty, ve které otec pochvaluje

synu šibenici. Souček se domníval, že Gallaš chtěl v skladbě podati ohlas lidové písně. Píše: „Zajímá nejen volbou látky, ale i očitou, ač neúspěšnou snahou uhoditi v tón lidových písní.“

Část skalické písně je známa ve dvou variantách dokonce jako vsuvka ve vánoční pastýřské hře z Rožnova.⁴¹

Od Gallaše pochází rovněž nejstarší známý český záznam dvou pověstí o Ondrášovi⁴² z r. 1822, které Gallaš, jak sám uvádí, přeložil z německého rukopisu P. Felixe Jašky z Fulneku a opatřil krátkým úvodem.⁴³ Odchyluje se zde — zčásti ne vlastní vinou — daleko od historické pravdy; domnívá se, že Ondráš pochází z Rožnova,⁴⁴ a píše o činech Ondrášových a Jurášových ještě v letech 1727—1729, kdy už Ondráš byl dávno mrtev. Gallaš se o Ondrášovi stručně zmiňuje ještě ve dvou „romantických povídkách“,⁴⁵ a to *O původu zbojníků valašských* (Romantické povídky, Praha 1941, 73—75) a *Památky o zbojnicích valašských z jedné pamětní knihy jistého obyvatele zavošského vytažené* (Romantické povídky, 79—81).

Brzy po Gallašovi se o ondrášovské pověsti začal zajímat Leopold Hanmann (1824—1863), rodák z Kvasic na Kroměřížsku, známý pod pseudonymem Antoš Dohnal, který r. 1841 přišel na Hukvaldy jako písař důchodenského úřadu a sbíral tu v době svého téměř čtyřletého pobytu různý folkloristický a dialektologický materiál pro A. V. Šemberu.⁴⁶ Hansmann vydal své zápisy o Ondrášovi r. 1853 v Helceletově kalendáři *Koleda pod názvem Ondráš. Pověst valašská dle podání lidu v Přerovsku a Těšínsku* (Koleda III, 1853, 223—236). Jsou psány živě a poutavě, nikoliv však přesně podle lidové tradice.⁴⁷

Z roku 1850 pochází také již první polské anonymní zpracování pověsti o Ondrášovi v časopise *Tygodnik Cieszyński* (nr 38, 7. 12. 1850); nepřesahuje však běžný průměr kalendářního čtení. Článek, nazvaný *Podanie o Ondraszku* a podepsaný šifrou T., je zajímavý tím, že otec Ondrášův již zde je označen jako Jędrzej Szebesta a že již zde se uvádí, že prý Ondráš byl zabit v domě Antonína Horáka ve Sviadnově.

Avšak toto první polské zpracování — stejně jako německý článek ředitele učitelského ústavu v Těšíně Ant. Petra⁴⁸ — nesetkalo se v Polsku a na Těšínsku s žádným pronikavějším ohlasem. Teprve románové zpracování Roberta Zanibala (Zanibala),⁴⁹ učitele v Koňské u Trince, později v Janovicích, který byl horlivým sběratelem slezského folkloru polského a lidové pověsti o Ondrášovi sbíral také přímo v jeho rodišti, vzbudilo veliký zájem a bylo vlastním počátkem pozdější bohaté polské literatury o Ondrášovi. Zanibalův *Ondraszek, dowódca zbójców*⁵⁰ se stal přímo nevyčerpatelným pramenem materiálu pro všechny další polské spisovatele, pišící o Ondrášovi, a byl jím s velkou pravděpodobností i pro slezského buditele Františka Slámu, autora prvního českého románu na ondrášovské thema, který v letech 1882 až 1887 působil přímo v Těšíně. Zanibalovo zpracování má formu románového životopisu a je ve své hlavní části (kap. II—XIV) podáno jako autentické vyprávění lidového vypravěče, zarámcované do autorova vylíčení historického prostředí a jeho úvah o lidových tradicích zbojnických v kapitole úvodní a závěrečné.

Čím byl pro polskou literaturu ve Slezsku román Zanibalův, totiž podnětem a pramenem, tím se pro českou literaturu v míře ještě větší stal román Slámu. Dr. František Sláma⁵¹ (1850—1917), rodák z české Chotěboře, přišel do Slezska r. 1882 jako soudce a působil pak pět let v Těšíně a deset let

v Opavě. K ondrášovské látce byl přiveden nejen vlastní zálibou v historické thematice, ale i snahou o vytvoření dobré lidové četby pro široké masy slezského lidu. Znal zájem lidu o minulost kraje a o historické postavy, ztělesňující v sobě tužbu lidu po sociální spravedlnosti i nenávisť k pánům, znal nejslavnější a nejoblíbenější lidové tradice. Proto sáhl v prvním svém pokusu o historickou beletristiku se slezským thematem po tradici slezskému lidu nejdražší a rozhodl se zpracovati románově historii Ondráše z Janovic. Tak vznikl jeho *Pán Lysé hory*,⁵² jímž r. 1890 zahájil první ročník své knižnice lidové četby, nazvané Slezská kronika. Základní pásmo historické, jež čerpal — jak sám praví — ze soudních spisů těšínských a hukvaldských,⁵³ protkal Sláma zdařile lidovými pověstmi a zkazkami a vytvořil děj vsutku poutavý a pestrý. Potom ještě, jak psal knihu, která vycházela v sešitech na pokračování, dostával z řad horlivého čtenářstva nové příspěvky k ondrášovské pověsti. A tak nakonec napsal v doslovu: „Čím více naše Kronika se šířila v lidu slezském, tím přibývalo nám látky k povídce. Lid ji doplňoval, vypravoval s námi. Proto nazvali jsme ji konečně: Národní pověst.“ Tím byl ovšem historický ráz románu značně porušen. Slámovi šlo však především o to, aby Ondráše podal tak, jak žije v lidové tradici, jako typ lidového bohatýra. Proto jej silně zidealisoval, stejně jako čarodějnici Hanu, která v polské tradici se jmenuje Luca. Ondráš u Slámy je ideálním lidovým hrdinou, smělým, nebojácným, bystrým a vtípným, neústupným, ale přísně spravedlivým. Proti němu jako pravý opak je postaven prchlivý Juráš, mstivý a surový. Toto pojetí Ondráše a Juráše se stalo později v české literatuře tradiční.

Úkol, který si Sláma v tomto svém prvním románě vytkl, podařil se mu dokonale. Dovedl vystihnout záliby lidu a kniha měla pronikavý úspěch v řadách prostých čtenářů i mezi slezskou a moravskou mládeží. Pro literární historii má však mohutný ohlas, jaký kniha vyvolala u literátů samých, význam stejně závažný jako úspěch u čtenářstva. Ondrášovská pověst rázem zaujala další spisovatele, a to nejen svou romantičností a dobrodružností, avšak především a hlavně postavou svého hrdiny, v němž viděl stejně jako Sláma typ bojovníka za lidská práva a sociální spravedlnost.⁵⁴

Přímo na podkladě Slámova románu vznikl široce koncipovaný epos *Č. O s t r a v i c k é h o*⁵⁵ *Píseň o Ondrášovi*,⁵⁶ pět rapsodických, prudce vzrušených zpěvů. Ostravický zašel v idealisaci Ondráše ještě dále než Sláma. Mnohem libovolněji si formuje mlhavý historický profil slezského zbojníka, aby dostal svého hrdinu v té podobě, která by byla v souladu se základní ideou jeho díla. Aktualisuje ideově Ondráše vlastně až do doby současného kapitalismu. Ondráš je mu přímo symbolem dokonalého lidství, představitelem snah o úplné osvobození člověka od sociálního útisku a vykořisťování.⁵⁷ Na pověsti o beskydském lidovém bohatýru a mstiteli křivd chce dokumentovat zásady všelidského sociálního osvobození. Škoda jen, že básnický účín této jinak znamenité aktualisace ondrášovské tematiky je oslaben místy značně již zvětšným kostymem zastaralé romantiky, takže báseň leckde vyznívá dutě a hluše.

Mnohomluvný pathos, zabíhající až do únavné jednotvárnosti, a dávno již přežitý romantický kothurn ponuré duševní hrůzy, zoufalství a divoké byronské rozervanosti, který se do nových literárních poměrů už nehodí, dává jeho veršům ráz příliš umělý a strojený. Přirozeněji vyznívají humorně laděná místa a lyrické popěvky ve IV. zpěvu „Ve sviadnovské hospodě“, který patří mezi nejlepší části celého díla.

Také u Petra Bezručě má Ondráš charakter legendárního lidového hrdiny, vyrostlého do nadlidských rozměrů. V pochmurné visi *Ondráš*⁵⁸ se zjevuje jako obrovitý přízrak, který se směje šileným smíchem, když vidí útlak a utrpení svého rodného kmene. Beskydský bard se k němu hlásí jako k svému bratru, stejně jako v bojovné básni *Dvě dědiny*,⁵⁹ kde přímo vyzývá Ondráše, aby vyhnal cizí uchvatitele a utiskovatele prostého slezského lidu.

Podle Bezručova vzoru se přízrak Ondrášův objevuje také u Bezručova epigona M. K u r t a (vl. jménem Maxmilián Kunert, nar. 1877 ve Valašském Meziříčí) v básni *Hukvaldy* (po prvé v Moravskoslezské revui 2, 1906, 243—245, pak ve sbírce *Básně*, Mor. Ostrava 1908, 90—93), avšak již bez Bezručovy sociální účelnosti; bolestně melancholická nálada dojmů krajinných a milostného zklamání je dokreslena počátečními verši lidové písně o Ondrášovi, která zaznívá jakoby z dálky.

Pod vlivem velkého úspěchu Sláмова románu vznikaly záhy i první české dramatické pokusy. Jsou i obsahově na Slámovi z velké části závislé. Thematicky je sice samostatná hra Václava B o z d ě c h a *Ondráš a Juráš*,⁶⁰ zpracování je však slabé, hra je rozvláčná, bez dramatického spádu. Drama *Ondráš aneb Pán Lysé Hory*,⁶¹ které složil Augustin O p ě l a, učitel z Kunčic u Opavy, čerpá thematicky ze Slámy a Ostravického a je jen naivní neumělou hrou. Ze Sláмова románu vychází i hukvaldský správce školy Jindřich D o h n a l ve hře *Ondráš a Juráš*.⁶² Dohnal vydal také prozaické *Pověsti o Ondrášovi*.⁶³ V rukopise zůstala primitivní hra *Zbojníci Ondráš a Juráš*,⁶⁴ kterou napsal ředitel venkovské divadelní kočující společnosti F. K. Š t ě t k a. Pozoruhodná je pouze tím, že v ní iniciátorkou protipanského odboje je čarodějnice Hana.⁶⁵

Umělecky závažnější je pětiaktová tragedie *Zbojníci*⁶⁶ od Ondrášova krajanu Jana L o r i š e (nar. se r. 1860 ve vsi Morávce nedaleko Janovic). Loriš se v mnohém odchytil od lidové tradice i od starších literárních zpracování látky. Tak na př. Ondráš zde skončí sebevraždou, Jurášova žena a syn zemrou osudovou odplatou. Děj tragedie, která je psána lašským nářečím, je umístěn do nejbližšího okolí autorova rodiště, na vrch Travný, do Raškovic a do Frýdku. Nejvýše dospěl o dvanáct let později František H o r e ě k a⁶⁷ v tragedii *Ondráš z Janovic*,⁶⁸ kde slezského národního hrdinu podal výrazně a záměrně jako bojovníka za spravedlivý sociální řád. Podle Shakespearova vzoru rozvrhl Horečka hru na řadu obrazů, zachováváje pouze jednotu děje. Nejzdařilejší je obraz první, v němž působí náladovost tajuplné noci na Lysé a vášnivě zvlněné dialogy, a poslední obraz, který se vypjal k značné dramatické síle. Ideově správná interpretace ondrášovské historie jako významné epizody třídního boje selského lidu v době nejtužšího feudalismu na počátku 18. století činí z Horečkovy tragedie sociální drama v rouše sice historického, ale s moderní myšlenkovou náplní. Ze Sláмова křepkého a jareho zbojníka se u Horečky stal ponurý, zoufale odhodlaný bohatýr. Přesto však tragický závěr dramatu vyznívá optimisticky, když Ondráš umíraje vidí červánky nové, lepší doby. Ještě na počátku protektorátní doby chtěl František E l i á š v dramatu *Pán Lysé hory*⁶⁹ posílit Ondrášovým příkladem protifašistický odboj slezského obyvatelstva;⁷⁰ hra však zůstala jen v rukopise.

Od počátku 20. století se opět objevují nové zápisy a záznamy a více či méně volná zpracování a parafráze lidových tradic o Ondrášovi.⁷¹ Jako ukázka valašského nářečí je miněn autentický zápis vyprávění devadesátiletého starce z Jasenice *O Ondrášovi* v knize Ant. K a š í k a *Popis a rozbor nářečí středobečevského* (Praha 1908, 116—118). Zápisem lidového vyprávění je též zá-

znam Jana Plhala *O Ondrášovi* ve sb. *Prázdniny* (1929, seš. 1, 10). Joža Vochala otiskl pod pseudonymem J. V. Sajarský *Ondrášův tanč* ve Slezanu, týdení příloze Ostravského deníku pro Slezsko ze dne 8. 4. 1914, a pod svým pravým jménem *Ondráš, pán Lysé hory* v příloze Svobody venkova (Český Těšín—Frýdek) z 23. 7. 1921. Jako ukázkou lidového nářečí z Hodslavic zařadil Ferdinand Vašek do své studie *Dialektologie českých nářečí v župě ostravské*⁷² lidový zápis *Smrt Ondrášova*, pocházející asi z r. 1870. Volněji zpracoval v knížce *Ohlas slezské chalupy*⁷³ tošonovský učitel Josef Kutta⁷⁴ pod pseudonymem Totěf tři lidové zkazky o Ondrášovi veršem v těšínském nářečí.⁷⁵ Stručné *Pověsti o zbojnicích Ondrášovi a Jurášovi* otiskl v Českém lidu Antonín Klvaňa.⁷⁶ V dvacátých letech našeho století vycházejí kromě toho drobná zpracování pověstí a články o Ondrášovi od Jana Vyhřídala,⁷⁷ Karla Kyase,⁷⁸ Jindřicha Karkošky,⁷⁹ Bohuslava Konečného⁸⁰ a M. Stejskalové-Tománkové.⁸¹ Přechodem k samostatnému uměleckému ztvárnění ondrášovské látky je zpracování *Ondráš z Lysé* ve sbírce pověstí *Ze slezských luhů*,⁸² kterou napsal vsetínský rodák Jan Petrus. Ještě samostatnější je oddíl *O Ondrášovi a Jurášovi* v *Moravskoslezských pověstech* Adolfa Weniga⁸³ a oddíl *O Ondrášovi* ve *Starých pověstech slezských*⁸⁴ Františka R. JURY. Kromě toho vydal Jura drobný svazek *Zbojník Ondráš*,⁸⁵ zpracování ondrášovských pověstí pro mládež. Pověsti Wenigovy a Jurovy jsou již značně vzdáleny původního lidového podání. Tyto volné parafráze ústní slovesnosti přejímají z lidové tradice hlavně tematické jádro, vyjadřují je však formou, založenou na slohu i kompozici literatury umělé. Ondrášovskou pověst zpracoval též Karel Kalláb v knize *Pověsti hradů moravských a slezských*⁸⁶ a později L. Mašínová,⁸⁷ která se však i tematicky odchyluje od tradičního pojetí ústní slovesnosti.

Celá řada drobných, většinou příležitostných a umělecky bezvýznamných příspěvků o Ondrášovi, které se v třicátých letech našeho století a na počátku druhé světové války v pravém slova smyslu rojily, je dalším dokladem veliké popularity ondrášovské pověsti v celé slezské oblasti i mimo ni.⁸⁸

Také v polské literatuře se brzy po Zanibalovi objevuje několik anonymních zpracování lidové tradice o Ondrášovi z Janovic, jehož postava a příběh se i v polské literatuře ze Slezska od konce 19. století stávají nejoblíbenějším a nejrozšířenějším thematem.⁸⁹

Je to především drobná knížka *Ondraszek, slyunny dowódca zbójców w śląskim Beskidzie*, nazvaná hrdě „opowiadanie prawdziwe z zeszłego wieku opracowane podług najlepszych źródeł historycznych“ a vydaná r. 1889 v Těšíně.⁹⁰ Toto nenáročně vyprávění patřilo na sklonku 19. a na počátku 20. století k nejčtenějším knihám mezi polským lidem ve Slezsku. Pro polské děti, které musely chodit do německých škol, byl tento spisek téměř slabikářem, který je seznamoval s polsky psaným slovem a vštěpoval jim lásku k rodné řeči.⁹¹ Stejného rázu, ale mnohem menšího rozsahu jsou dvě vypravování, otištěná v různých dobách v lidových kalendářích, *O zboju śląskim Ondraszku*⁹² a *Podanie o Ostrym*.⁹³ Ještě před první světovou válkou otiskl učitel Józef Zaleski *Powieści o Ondraszku* v novinách *Dziennik Cieszyński* 1913 a zobrazil Ondráše ve shodě s lidovou tradicí jako typ ideálního lidového bohatýra, čestného a spravedlivého. Z předválečné doby pocházejí též první dvě dramatická zpracování pověstí o Ondrášovi v polské literatuře. J. Zahradník z Bílska složil dvouaktové drama *Ondraszek, herszt zbójców Beskidu Śląskiego*, které mělo premiéru 6. května 1906 v Bohumíně,⁹⁴ a Jan Nikodem

Jaron (1881—1922) je autorem ne příliš zdařilé lidové hry *Ondraszek*, která vyšla v 1. ročníku časopisu *Zaranie Śląskie* r. 1907.

Od tradičního pojetí Ondráše v českém i polském písemnictví se zásadně odchyluje Emanuel Grim⁹⁵ (nar. 1885 v Karviné, farář v Istebné) v epose *Ondraszek*.⁹⁶ V nerozsáhlé skladbě o osmi zpěvech s dozpěvem čerpá z méně známých a méně populárních verzí ondrášovské pověsti. Ondrášovo zbojnickví u něho zcela ztrácí sociální motivaci a protipanské zaměření. Autor pojal Ondráše faustovsky jako nešťastného člověka, zaprodance pekla, jehož přispěním prý byl zrozen, trápeného výčitkami svědomí a toužícího po lepším, ušlechtlejším životě, avšak nemohoucího se vymanit z ďábelské moci. Tím se z imposantního zjevu lidového bohatýra stal jen nástroj moci pekelné a celá jeho historie klesla na polopohádkové vyprávění barokního zabarvení bez hlubší problematiky a jednotící ideje. Ani životná kresba typů a svěží scenerie krajinné, ani plnozvučný, hutný verš nemohou vyvážit ideovou deformaci nejkrásnější slezské pověsti.

Naproti tomu Adolf Fierla,⁹⁷ mladší krajan Grimův (nar. se r. 1908 v Orlové), kterého ondrášovská historie přivábila v třicátých letech našeho století, se v podstatě přidržel tradičního pojetí Ondráše jako lidového hrdiny; u něho dokonce Ondráš chce vysvobodit ze sociální poroby všechny slezský lid. V nejrozsáhlejším Fierlově ondrášovském díle, románové skladbě *Ondraszek*,⁹⁸ chybí jediné postava Jurášova a je nahrazena jakýmsi Zemankem z Moravy, který Ondráše probodne na cestě do Horákovy krčmy ve Sviadnové. Fierlovo románové zpracování je plytké, příliš závislé na Gustavu Morcinkovi (v. d.), který v roce 1929 vydal novelu *Ondraszkowe ostatki*, zárodek to pozdějšího velkého románu o Ondrášovi. Fierla věnoval Ondrášovi ještě rozsáhlejší báseň *Ondraszkowe gody* ve sbírce *Dziwy na gróniach*,⁹⁹ psané slezským dialektem, a novelu *Ondraszkowa śmierć*,¹⁰⁰ která stojí ještě více než jeho román pod vlivem Morcinkovým.

V meziválečném období zpracovala ondrášovské thema jako nedokončený fragment též Zofia Kossak-Szczucka pod názvem *Prawdziwa historia Ondraszka Szebesty*¹⁰¹ a Michał Asancka — Japołł zařadil do svých zbojnických příběhů *Grajek z Jasnowic* (Fryštát 1928) i pověst o Ondrášovi. Obširnější stati věnovali ondrášovské historii i pověstem Józef Londzin v článku *O naszym śląskich zbójcach* (*Gwiazdka Cieszyńska* 1923, nr 9, 11, 13) a Alfred Jesionowski v pojednání *O Ondraszku* (*ABC* 1933, Warszawa).

Rovněž nejpoblárnější krajový básník polský z těšínského Slezska Paweł Kubisz (nar. 1909 v Koňské u Trince)¹⁰² zpracoval veršem v nářečí některá lidová podání o Ondrášovi v cyklu *Szli se zbuje* („zbiór opowieści beskidzkich“).¹⁰³ Na ondrášovské thema je psána i jeho jiskřivá, junácky rozmarná báseň *Roz zbujnicky duchy wstały . . .* v proslulé sbírce *Przednowek*.¹⁰⁴

Ještě hojnější jsou zpracování česká. Tak hned neúnavný pracovník v oboru literárního výzkumu Slezska, Ostravska a Valaška a znalec polské literatury z oblasti těšínského Slezska Vojtěch Martinek, rodák z rázovitého Brušperka v beskydském podhůří (nar. 1887), načrtl ve svižné quasi-romanci *Ondrás*¹⁰⁵ ondrášovskou pověst se stručností téměř gnómickou a ve verši bezručovsky pádném. Kouzlem letní horské noci je prováta jeho *Romance o Ondrášovi*,¹⁰⁶ kde do střízlivého rámce dvacátého století jsou zasazeny tři scény z minulosti, oživené žhavým dechem zbojnické romantiky osmnáctého století. Je to fantastický sen za záhadné, teplé noci svatojanské s temně konturova-

nými kulisami horských krajin. Prudkou, krevnatou životností podobá se tato barevná a plastická vise Morcinkově novele *Ondraszkowe ostatki*, k níž se blíží i výjevem Ondrášovy smrti. Jurášovu zradu motivuje Martínek odchýlně od běžného českého pojetí, stejně jako Morcinek jen touhou po penězích.

Podobně jako Martínek ve své „quasi-romanci“ nastínil i Jaroslav Šulc (nar. 1903 v Mělnice) ve zkratce celou historii Ondrášovu v básni *Ondráš*,¹⁰⁷ která zní jako ohlas lidových balad a stojí i pod zřejmým formovým vlivem Bezručovým.

Ve formě reminiscenci se postava Ondrášova objevuje i u Metoděje J a h n a (1865—1942), který téměř celé své bohaté dílo věnoval rodným Beskydám. Ve sbírce kouzelně průzračné a rosnatě svěží horské lyriky, která pod názvem *Beskydy* vyšla původně jenom jako soukromý tisk,¹⁰⁸ vzpomíná v básni *Ondřejník* na lidového bohátýra, který bohatým bral a chudým dával; v rásné *Lysé hoře* si připomíná strašného jejího pána a vkládá sem jako intermezzo bujarý zbojnický popěvek, zdařilý ohlas lidové poesie. Teprve v posmrtně vydaném souboru *Písňe rodného kraje* byla do cyklu *Beskydy* nově zařazena báseň *Čarták*,¹⁰⁹ s obrazu na stěně horské krěmy hledí tu Ondráš přísně a zamračeně na novodobé turisty, kteří přicházejí „rušit věčná kouzla hor“.

Ondra L y s o h o r s k y (vl. jm. Ervín Goj, nar. 1905 ve Frýdku) se přihlásil k Ondrášovi jako symbolu odboje slezského lidu již volbou svého pseudonymu. V básni *Ondráš*¹¹⁰ spojuje reminiscence na Ondrášův protipanský boj s nadějí na osvobození pracujícího slezského lidu, které přijde od východu.

Ve filmovém románu novináře a krajového ostravského spisovatele Karla H a n d z l a (1885—1948) *Ondruš a Heda*, který vycházel r. 1922 na pokračování v ostravském deníku *Duch času*,¹¹⁰ se přízrak zbojníka Ondráše zjeví ve snu pastýři Ondrušovi a poručí mu, aby odešel do Ostravy.¹¹¹ V druhé, rozšířené verzi *Ondruše a Hedy*, přepracované již jako román a vycházející od června 1933 v Pražských novinách, jsou jako vložená vyprávění zařazeny též lidové pověsti o Ondrášovi a Targalíkovi.¹¹²

Ostravský novinář Fráňa R i c h t e r, který v drobné knížce *Beskydy v zimě* prostými verši opěvuje krásu zimních hor, spojuje podobně jako Lysohorsky představu Ondráše, jehož přízrak prý chodívá v noci pod horami, s nadějí na sociální osvobození chudého beskydského lidu.¹¹³

Z doby druhé světové války pochází jediné větší básnické zpracování ondrášovské tematiky, a to epická báseň *Zbojníková milá* od Oldřicha Z e m k a, rodáka ze slováckých Tupes (nar. 1893), která je nejlepší básní neobsáhlé sbírky *Horské sny*.¹¹⁴ Jde o zdařilou parafrázi českých balad lidových, v níž je pověst o Ondrášovi a Jurášovi interpretována pod silným vlivem Erbenovým veršem baladicky úsečným, s hojnými dialogy.

Z poválečných zpracování upoutá především článek Gustawa P r z e c z k a, ředitele polské střední školy v Trinci, *Ondraszek — bohater ludu*,¹¹⁵ v němž autor podal Ondráše jako typ bojovníka za práva lidu a spravedlnost, podtrhl třídní charakter jeho činnosti, ale anachronisticky oslabil Ondrášovo zbojnictví.

Dvakrát byla ondrášovská pověst v polské literatuře po druhé světové válce zpracována též dramaticky. Karol B e r g e r (nar. 1894 v Lazích) je autorem hry *Zbojník śląski*¹¹⁶ a Jan B a r a n o w i c z (nar. 1906) napsal veršovanou jednoaktovku *Kołyśzã się jodły*.¹¹⁷ V rukopise zůstala česká tříaktová hra o Ondrášovi a Jurášovi *Tanec pod valaškou* od Antonína P a v l í n a.

Nejvýznamnějším uměleckým ztvárněním ondrášovské pověsti v literatuře polské a dosud nejrozsáhlejším dílem o Ondrášovi vůbec je Morcinkův román *Ondraszek*.¹¹⁸ Gustaw Morcinek,¹¹⁹ laureát polské státní ceny, narozený v Karviné r. 1891, zprvu horník, pak učitel ve Skočově, zabýval se ondrášovskou tradicí déle než dvacet let. Prvním jeho dílem o Ondrášovi bylo vyprávění *O zbójniku śląskim Ondraszku*, otištěné r. 1928 v prvním ročníku časopisu polské mládeže *Na tropie* (Katowice—Kraków, nr 1, 6 a n.). Roku 1929 vychází první náčrt novely *Ondraszkowe ostatki*,¹²⁰ která v příštím roce je vydána již jako samostatná bibliofilská publikace.¹²¹ Od té doby uveřejnil Morcinek řadu drobných příspěvků o Ondrášovi v různých časopisech a publikacích¹²² a brzy začal pracovat i na rozsáhlém románovém díle o slezském lidovém hrdinovi. Postupně otiskoval zejména v časopise *Zaranie Śląskie*, ale též jinde jako „fragmenty powieści“ první kapitoly připravovaného románu.¹²³ Tak ještě před tragickým zářím 1939 vyšlo v letech 1932—1934 celkem šest fragmentů (*Inkluz, Na królewskiej drodze, Anabaptysta, Ślady na drodze, Spotkanie, Na rynku*) a po osvobození v letech 1951—1952 dalších pět (*Infamis, Przypowieść o śląskim zbójniku, Pod orawskim zamkiem, Zakwitający ul, W Szarlejowej dziedzinie*). Teprve r. 1953 však vychází celé dílo. Román, který dvaadesátiletý autor vydává po práci více než osmnáctileté, podložené pilným a důkladným studiem dobového materiálu i literatury,¹²⁴ je možno proto právem pokládat za jeho životní dílo. Způsob, jakým kniha vznikala, projevil se i na její kompozici. Není zde jednotného, pevně sklobuného dějového pásma. Kniha je — hlavně ve své první části — spíše řadou volně spojených kapitol, často značně samostatných. Záměrem autorovým, jak sám v předmluvě říká, bylo umělecky ztvárnit lidové pověsti o Ondrášovi, jak je slyšel vypravovat v dětství, a spojit je v jeden celek se zobrazením života ve Slezsku, v němž by proti sobě byl postaven svět poddaného sedláka a svět panský. Tento záměr se mu dobře podařil. Morcinkova kniha má vůni a půvab starých pověstí a neobyčejně plastický dobový kolorit v obrazech často přímo mistrovských, avšak i nádech jistého romantického pathosu, který místy vypravování pozdvihuje do sféry mezi skutečností a neskutečností. V některých kapitolách fantastika nabyla i převahy nad realistickým základem. Nelze rovněž souhlasit s Morcinkovým pojetím Janošika jako obyčejného lapky, aby Ondráš vynikl ve srovnání s ním jako typ ideálního lidového bohatýra a bojovníka za práva lidu. V lidové tradici žijí Janošik i Ondráš jako ekvivalentní typy lidových zbojnických hrdinů; tak je také Janošik interpretován i v umělé literatuře polské.¹²⁵

Nejnovejším českým zpracováním ondrášovské tematiky je román *Zbojnická balada*, který vyšel v létě 1956¹²⁶ jako literární prvotina šestadvacetiletého Vladimíra Vondry.¹²⁷ Román podává svědectví o pozoruhodném epickém talentu a ze všech dosavadních umělecky závažnějších zpracování se nejvíce přiblížil k sociální skutečnosti feudální doby. I Vondra čerpá ovšem především z lidové tradice, odvrhl však nános mythické fantastiky, v které si na př. Grim, ale ještě i Morcinek velmi libuje, a dobral se až k realistickému základu pověsti, při čemž vyzdvihl její sociální a třídní prvky. I čarodějnice Hana čili Luca ve Vondrově uměleckém ztvárnění zcela pozbyla svůj pohádkový charakter a stala se moudrou bábou Agátou, která vidí chladné sobectví panstva a ličoměrnost duchovenstva a ukazuje malému Ondrovi již od útlého dětství nespravedlivost světa. Dokumenty panské zvůle, surové justice a inkvizice působí otřesně ve svém prostém, nepathetickém podání. Z nich logicky

vyrůstá Ondrášovo zbojnictví. Ideově jasné a jednoznačné pojetí thematic je ve shodě s lidovým podáním i sociální skutečností tuhého feudalismu na rozhraní 17. a 18. století. V hutných obrazech je evokováno prostředí a doba, v kontrastu je proti sobě postaven neradostný život nevolného lidu a cizáctvím prosáklý svět zahálčivého panstva. Rušné scény zbojnické ve výrazně zobrazených horských krajinách oživují knihu, v níž se mladému autorovi podařilo staré a známé thema zpracovat způsobem novým a originálním.

Ondrášovská pověst¹²⁸ neztratila za dobu více než dvě stě let od svého vzniku nic ze své aktuálnosti, sociální útočnosti a romantického kouzla. Její nejnovější rozsáhlá románová zpracování na české i na polské straně nejen že dokazují neutuchající zájem soudobých spisovatelů o ondrášovské thema a jeho sociální dynamiku, ale jsou též přesvědčivými doklady, jak historie slezského zbojníka a lidového bohatýra, zarámčovaná do půvabného prostředí beskydských hor a oživená dobrodružností zbojnické romantiky, se stala literární látkou par excellence, která už definitivně přerostla úzký rámeček literatury jen regionální a významnými díly vešla do celonárodní literatury polské i české.

P o z n á m k y

¹ Český původ ondrášovské pověsti uznává i Zdzisław Hierowski, nejlepší současný znalec polského písemnictví ve Slezsku, který v recenzi Morcinkova „Ondraszka“ praví o Janoškovici a Ondrášovi: „Ze względu na pochodzenie obydwu zbójników i teren ich działałości, tradycja związana z nimi legend jest nawet silniejsza i bogatsza po tamtej stronie granicy. Także i literacka kontynuacja obydwu legend jest znacznie szerzej rozwinięta w literaturach słowackiej i czeskiej niż u nas.“ (Powieść o śląskim Janosiku, Życie Literackie 1953, nr 85, 4.) Nelze tedy přijmout názor Morcinkův, že Ondráš byl národností polské. Morcinek píše v poznámkách k románu *Ondraszek* výslovně: Byl narodowości polskiej, nazywanej przez ówczesnych chłopów śląskimi „narodowością tutejszą“. (Gustav Morcinek, *Ondraszek*, Warszawa 1953, 443.) Morcinkův názor je ojedinelý a v rozporu s historickými fakty. Ves Janovice u Frýdku, kde se Ondráš jako syn dědičného fojta narodil, patří do oblasti českého nářečí lašského, jak uznávají i významní polští dialektologové Nitsch, Małecki a Dejna, kteří hranici mezi polským a českým jazykovým územím kladou východně od obcí Morávka, Vojkovic, Bruzovice a Vratimov (srov. na př. Karol Dejna, *Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski*, Łódź 1951, 258). Tato hranice platí bez podstatných změn již zhruba 400 let a Janovice jsou od ní ve vzdálenosti asi 7 km na západ. Jestliže již Morávka na mapě Małeckého (Mieczysław Małecki, *Język polski na południe od Karpat*, Kraków 1938, mapa 2) je označena jako obec čistě česká, platí to tím spíše pro Janovice, které leží od Morávky na severo-západu, asi o 7 km hlouběji v jazykovém území českém. „Narodowość tutejsza“, o níž Morcinek mluví, mohla tedy v tomto případě být jediné národností českou. Nelze předpokládat, že by rodina dědičného fojta v obci ryze české byla národností polské. Rovněž písemnosti, týkající se rodiny Ondrášovy, pokud jsou dochovány, jsou psány česky (srov. Vincenc Prasek, *Valaši na Frýdecku*, Věstník Matice opavské 5, 1895, 6; Alois Adamus, *K životopisu Ondráše z Janovic*, Černá země 14, 1937—1938, 32—33).

² Těsnou souvislost a vzájemné prolínání českého a polského folkloru ve slezské oblasti zdůraznil již Karel Krejčí v recenzi knihy W. Ogrodzińskiego *Dzieje piśmiennictwa śląskiego* (Slezský sborník 48, 1950, 553—555). Pojednává o česko-polských stycích a vlivech ve Slezsku, píše Krejčí doslovně: „Nejsilnější styky byly však v oblasti folkloru. Lidové písně a vyprávění zde mohla být přijímána přímo z úst do úst...“ (l. c., 554).

³ Hierowski v uvedené již recenzi přirovnává pověst janošíkovskou k pověsti ondrášovské a praví: „I podobnie, jak nasze Podhale dzieli legendę o Janosiku ze Słowakami, tak lud polski Śląska Cieszyńskiego dzieli kult Ondraszka z pobratymcami znad Ostrawicy.“

⁴ Dřla s janošíkovskou tematikou napsali na př. Kazimierz Przerwa-Tetmajer, Jan Kasprovec, St. Nędza-Kubiniec, Stan. Rysz. Dobrowolski.

⁵ Súčesny Morawski ve spise *Arjanie polscy* (Lwów 1906) píše o poměrech v Beskydách v 17. stol.: „Bieszczad, czyli Beskid, pielesz beskidników... roił sie od zbój-

ców, z ruska zwanych oberyszki, opryszki...“ (Srov. Władysław Ochmański, *Zbojnictwo góralskie*. Z dziejów walki klasowej na wsi góralskiej. Warszawa 1950, 240.)

⁶ Ochmański (o. c., 236—237) označuje toto období přímo jako „zlatý okres“ zbojnictví. Práví: Ale dlučezgo nie mieli byśmy włączyć do „złotego okresu“ końca XVII i początku XVIII wieku? Przecież wtedy właśnie występują najgłośniejsi hetmani zbojniccy: Martyn Portasz (1688), Janosik z Tarchowej (1713), Ondraszek i Juraszek (1715), Baczyński zwany Skawickim (1736) i in.

⁷ Ochmański (o. c., 81) o tom píše: „Něktórzí twierdzą, że zbojnicy rekrutowali się z zamożnych gospodarzy. Pogląd ten nie da się żadną miarą utrzymać. Już większość dawniejszych autorów podkreślała, że zbojnictwem trudnila się głównie uboga ludność chłopska. Z materiálůw naszych wynika, że przytłaczająca większość zbojnikůw wywodzi się z biedoty, z proletariatu wiejskiego. Jakie bowiem kategorie ludności góralskiej zasilały szeregi zbojnikůw? Otóż przede wszystkim juhasi, służba dworska, folwarczna, parobcy u bogatych gazdów, komornicy, ludzie luźni, zbiegowie itp.“

⁸ „Tak więc między zbojnikami a tymi, ktorých zbojnicy napadali, przebiega wyraźna linia prędziálu klasowego. Próby zatarcia tej linii są skazane na całkowite niepowodzenie.“ (Ochmański, o. c., 82.)

⁹ Jan St. Bystron o tom uvádí: „Stosunki ich ze wsią były zresztą jak najlepsze; zbójce zachodzili czasem do wsi, troskliwie ukrywani przez włóścian, ktorzy im też znosili potrzebne do žyčia środki. Bywalo, że ludność wiejska wychodziła do lasów i tam bawiła się i uctowała ze zbójami.“ (J. St. Bystron, *Kultura ludowa*, wyd. druhé, Warszawa 1947, 98.)

¹⁰ Jan Grzegorzewski ve studii *Na Spiszu* (Studia i teksty folklorystyczne, Zakopane 1919, odb. z Przewodnika Nauk. i Liter.) zdůrazňuje: „Zwyklých zbójůw pomagano wladzom ścigać, ale na zbojnikůw patrzył lud góralski jak na bohaterůw. Udzielano im schronienia w ziemie lub podczas pościgůw... popierano ich akcje i jednoczono sie z nimi.“ (Srov. Ochmański, o. c., 163.) Grzegorzewského vývody se týkají sice poměrů spíských, avšak podobně tomu bylo v celé karpatské oblasti. Ochmański sám uvádí z pramenného materiálu řadu konkrétních dokladů o účinné pomoci vesnického obyvatelstva zbojnikům zvláště z oblasti polských Beskyd (o. c., 164—170).

¹¹ Ludwik Brożek (*Ondrasciana*, Kalendarz Glosu Ludu na rok 1950, Cz. Cieszyn) poznamenává: W śląskiej „wiedzy“ ludowej o Ondraszku, przypisującej mu wiele przerożnych i czynůw, i wlaściwości, nie brak także i wierzeń, że był to tak zw. c h a r a k t e r n i k. Nazwy tej na Śląsku wprawdzie nie używano i jest ona tu nieznaná, niemniej jednak kreś tego pojęcia spotykamy właśnie w ondraskowskim folklorze. Charakternicy, to ludzie o nadzwyczajnym męstwie, nieustraszeni i niedosięgalni kulą ani żelazem. Wzmianki o nich spotykamy w dawnej literaturze, a liczne ich echa występują w folklorze, zwłaszcza w odniesieniu do hajdamaków i zbojnikůw. Nadzwyczajná siła, jaką miał mieć Ondraszek, męstwo i nieustraszonóść, jakie go cechowały, wreszcie powszechne wśród ludu przekonanie, że kule się go nie imaly i byle kto byle czym zabić go nie mógł, oto wyraźne dowody na to, iż Ondraszek był jedynym może na Śląsku charakternikiem.

¹² Srov. zejména Franciszek Popiołek, *Co mówi historia o Ondraszku i Juraszku?* Dziennik Cieszyński IV (1909) nr 102; Alois Adamus, *Ondráš z Lysé — bratře Ondro*, Těšínský kalendář, Slez. Ostrava 1922, 36—38; Alois Adamus, *Přehled dějin Těšínska od 1711 až do doby Marie Teresie*, Těšínský kalendář, Slez. Ostrava 1925, 142; Neklan Parma, *Ondráš a Juráš v ličení přiborských kronikářů*, Vlastivědná příloha Obrany Slezska č. 2, 10. dubna 1925; Ervin Tengler, *Doba slezského hrdiny Ondráše z Janovic*, Těšín v historii a pověstech, Slez. Ostrava 1935, 24—27; Ervin Tengler, *Pověsti o zbojniku Ondrášovi*, Ostravsko v historii a pověstech, Slez. Ostrava 1931, 32—40; Alois Adamus, *K životopisu Ondráše z Janovic*, Černá země 14, 1937—1938, 31—33; Joža Vochala, *Zbojnická historie Ondráše a Juráše ve světle soudních dokladů a lidových legend*, Těšínský kalendář 1947, 83 a n.

¹³ Srov. na př. Sk... , *Slezský hrdina Ondráš byl obyčejným zbojníkem*. (Nové bádání o slezském Janošikovi. Dokumenty svědčí o tom, že Ondráš nebyl fojtův syn.) Moravská orlice (Brno) 1. 9. 1936.

¹⁴ Raškovičský rolník a písmák J. L. Mikoláš charakterisoval velmi výrazně základní ideu ondrášovské pověsti již roku 1930 v článku *Ondráš v písemnictví a výtvarném umění* (Černá země 7, 1930—1931, 68—70, 79—82): „Ondráš je výsledkem své doby, ztělesněná a zosobněná touha tisíců selských nevolníků po odvetě, po spravedlnosti, po lidskosti.“ Ždz. Hierowski opět zdůraznil veliký podíl tvůrčí lidové fantasie na formaci ondrášovské tradice: „Beskidy Śląskie mají svoją janosikową legendę. Jej bohaterem stał się Ondraszek, zbojnik, któremu lud wbrew niezwykle skąpy m danym historycznym dorobił

zyciorowie równie bogaty i szumny, co Janosikowi...“ (Powieść o śląskim Janosiku, Życie Literackie 1953, nr 85, 4.)

¹⁵ Srov. Alois Adamus, *Naše Slezsko*, Praha 1924 (Země a lidé, sv. 51) 102.

¹⁶ Alois Adamus, *K životopisu Ondráše z Janovic*, Černá země 14, 1937—1938, 31—33.

¹⁷ Ondráš, který byl nejstarším synem janovického fojta, měl celkem 9 sourozenců: Jana (nar. 1682), Kubu (1684), Doru (1686), Annu (1688), Mahdu (1691), Juru (1695), Kaču (1699), Josefa a Marinu. (Srov. Adamus, *K životopisu Ondráše z Janovic*, 32.)

¹⁸ „Léta Páně 1724 dne 10. juni ukupil jest Macek Škapa volně fojství po nebožičku Janu Fucimanu pozůstalé, se vším tím právem a příslušenstvím atd. v těch mezích tak, jak je nebožičk sám aneb předkové jeho v držení a užívání měli, však v testamentu takové fojství nejstarější dceře Barboře za 400 zl. odporučené jest, poněvadž ale ona rokův dospělých nemá, tak jest dobrovolně takové fojství vejš jmenovanému otčimovi svému i z matků až do vyjití osmi let odstúpila, na co také milostivá vrchnost consentirovati ráčila, za sumu zavdanku jedno sto zlatých, totiž ihned 50 zl. na Sv. Michal v tým roku 25 zl. a na Svaty Jiří 1725 25 zl., ostatek na léta po 4 zl. vykládati má.“ (Adamus, l. c., 33.)

¹⁹ František Horečka, *České hry o Ondrášovi*, Černá země 8, 1931—1932, 139—146.

²⁰ Franciszek Popiołek, *Co mówi historia o Ondraszku i Juraszku?* Dziennik Cieszyński IV (1909) nr 102.

²¹ Alois Adamus, *Ondráš z Lysé — bratře Ondro*, Těšínský kalendář, Slez. Ostrava 1922, 36—38.

²² Frýdecký kaplan František Havlas píše ještě r. 1894 o Ondrášovi jako o obyčejném loupežníkovi: „Janovice staly se počátkem 18. století pověstny svým rodákem „Ondrášem“, drzim (sic!) to loupežníkem, z něhož však nová beletristika malého hrdinu udělala.“ (*Janovice*, Věstník Matice opavské 4, 1894, 22.) Negativní postoj k Ondrášovi a rozhořčený odsudek nové beletristiky (myslel tím asi Slámův román *Pán Lysé hory*, který vyšel r. 1891) je u Havlasa vysvětlitelný jeho stavovskou příslušností a světovým názorem.

^{23a} Zdařilý realistický obraz zbojnického života v beskydských horách v 16. století podal František Sláma ve svém nejlepším historickém románě *Zbojníci* (po prvé otisčen na pokračování v Lidových novinách 1920, knižní vydání Olomouc 1923). Je pozoruhodné, jak Sláma již v době první světové války (román byl psán r. 1916) jasně viděl třídní kořeny horského zbojnictví a přesvědčivě ukázal, jak toto zbojnictví je vyvoláváno a živeno především brutálním útlakem, kterým zbídačelý poddaný lid v chudých horských oblastech tlačilo vyděračské panstvo i jeho přísluhovači. Proto také autorovy sympatie jsou plně na straně těchto zbojníků, v nichž právem vidí zástupce lidu a kteří jsou mu i ve své zbojnické podobě mnohem bližší než zpupní páni. Celým pojetím, a zejména také tím, že hrdinou románu učinil nikoliv jednotlivce, ale zbojnický kolektiv, Sláma výrazně naznačil, že hybnou silou dějin nejsou vynikající jednotlivci, ale lid.

²³ Srov. Adamus, *K životopisu Ondráše z Janovic*, 32.

²⁴ František Horečka, *Zbojník nebo bohatýr?* Bezkydy—Jeseníky 2, 1935, 124.

²⁵ J. L. Mikoláš, *Ondráš v písemnictví a výtvarném umění*, Naše kniha 13, 1932, 174.

²⁶ Originál listiny, dané na Frýdku dne 18. října 1688 Fr. Eusebiem hr. z Opersdorfu a potvrzené dne 15. října 1708 Fr. hrabětem Pražmou, v muzeu Matice opavské pod č. 178.

²⁷ Srov. doslovné znění listiny v článku Vincence Praska *Valaši na Frýdecku* (Věstník Matice opavské 5, 1895, 6). Prasek k tomu poznamenává, že „tento list sám o sobě proto jest zajímavý, že udělen byl otci pověstného loupežníka Ondráše“.

²⁸ Srov. na př. obraz z příbořské radnice, chovaný dnes v městském muzeu v Příboře; reprodukce v článku Ant. Klvan *Loupežníci Ondráš a Juráš*, Selský archiv 5, 1906, 189. Jiný obraz, představující rovněž zavraždění Ondráše Jurášem, je v městském muzeu v Těšíně. Je to, jak se zdá, nejstarší dochovaný obraz toho druhu. O chmaňski (*Zbojnictwo góralskie*, 63; tam také reprodukce) se domnívá, že obraz pochází z 1. pol. 18. stol.

²⁹ V lidové tradici bývá Juráš označován jako Jura Fuciman z Malenovic. Adamus se domnívá, že Juráš pocházel z rodu Šebestů janovských a že se narodil r. 1671 z otce Jury Šebesty a matky Anny. Blíže to však nedokládá. (Srov. Adamus, *K životopisu Ondráše z Janovic*, 33.) Zajímavou variantu Ondrášovy smrti má A. Macoszek, *Przewodnik po Śląsku Cieszyńskim* (Lwów 1901, 84—86). Ondráš není zabit Jurášem, nýbrž svázán, vydán právu a popraven pak rozčtvrcením. Macoszek jediný z polských autorů užívá názvo „Ondrasz“ a „Jurasz“ místo v Polsku obvyklých Ondraszek a Juraszek.

³⁰ Srov. Jaroslav Nehýbl, *Kramářská píseň o Ondrášovi*, Slezský sborník 48, 1950, 483—489. Nehýbl uvádí v doslovném znění novější pretisk první písně z příbořského špaličku kramářských písní asi z 1. pol. 19. stol. pod názvem *Poslední poručení zbuřníka Ondráška, které synu svému zanechal*.

³¹ Nehýbl, l. c., 486.

³² Nehýbl, I. c., 486—489.

³³ Srov. též Alois Sivek, *Ondráš z Janovic*, Slezský sborník 44, 1946, 95—96.

³⁴ Srov. též neúplný otisk (11 osmiveršových slok místo 17 u Skáby) v článku Bedřicha Slavíka *Zbojníci v moravské literatuře* (II. almanach Moravanů v Praze 1941, 25—26).

³⁵ Srov. Jan Kabelík, *Národopisné zlomky z literární pozůstalosti A. V. Šembery*, ČMM 50, 1926, 636—638.

³⁶ Srov. Kabelík, I. c., 642—644.

³⁷ Srov. Kabelík, I. c., 635; Nehýbl, I. c., 483.

³⁸ Srov. St. Souček, *Z Gallašovy literární pozůstalosti*, ČMMZ 8, 1908, 181.

³⁹ V původní skalické verzi i v zápise Šemberové (Vladíkové), Erbenové a v příbořském špalíčku má píseň 17 strof.

⁴⁰ Srov. Bedřich Slavík, *Pisemnictví na moravském Valašsku*, Olomouc 1947, 60.

⁴¹ Srov. J. Feifalik, *Volksschauspiele aus Mähren*, Olomouc 1864, 227 a Matouš Václavek, *Doba vánoční na moravském Valašsku*, ČMM 15, 1891, 315.

⁴² Starší je pouze první literární zmínka o Ondrášovi vůbec u těšínského humanisty Jana Karola Skopa (nar. 1673) v knize *Gloria Quadorum* již na počátku 18. stol. (srov. Alois Sivek, *Zbojnické motivy*, rukopisná disertace, Brno 1949, 73) a anonymní nedokončený německý článek o beskydských horalech, uveřejněný r. 1786 v čas. *Neues geographisches Magazin v Halle* (II, 4—6), který do polštiny přeložil Stanisław Ciszewski pod názvem *Anonimowa zapiska etnograficzna o góralach beskidowych z r. 1786* (Lud 17, 1911, 124—127). V článku se sice o Ondrášovi přímo nemluví, ale vypravuje se tu, jak vůdce horalů v doprovodu několika set horalů přepadl hraběte Praszmana (sic!) přímo v jeho vlastní zámecké zahradě a přinutil ho, aby mu vyplatil odměnu, vypsanou na jeho hlavu. Ciszewski se právem domnívá, že jde o Ondráše.

Jinak se Ondráš a Juráš velmi záhy objevují v několika anonymních a poloanonymních hrách německých, které však s lidovou tradicí slezskou mají jen velmi málo společného. Tak jména Ondrášek a Jurášek se vyskytují ve hře *Hanswurst*, která byla za principála J. G. Usslera v letech 1751 až 1754 na repertoáru ausbašských dvorních komediantů (srov. Ant. Pawlik, *Das Friedecker Räuberdrama in Nürnberg*, Unsere Heimat im Spiegel der Vergangenheit und Gegenwart, Frýdek 1930—1931, 14—16; Ervín Tengler, *Ondráš z Janovic a cizina*, Polední ostravský deník 3. 4. 1937). Ondráš a Juráš jsou tu charakterizováni jako obyčejní lupiči. Roku 1780 se hrál ve Vídni v Leopoldově divadelní kus *Die bestrafte Räuber Ondrassek und Jurassek*, který upravil Marinelli, ředitel badenské herecké společnosti. Roku 1807 se hraje rovněž ve Vídni drama *Ondrassek und Jurassek oder Räuber in Siebenbürgen*. Děj ze Beskyd přenesen do Sedmihrad, kam je přeloženo též město Frýdek. (Srov. J. L. Mikoláš, *Z literatury o Ondrášovi*, Věstník Matice opavské 36, 1931, 36—39.) Německého původu je rovněž loutková hra *Ondráš a Juráš* (Lidová hra německých loutkářů o slovenských zbojnicích o 5 jednáních. Upravil J. Bartoš. Praha b. r. — Knihovna vybraných loutkových her, sv. 68).

⁴³ *Něco o Ondřejkovi a Lukáškově* (sic!). Ačkoliv v nadpise mluví o Ondřejkovi a Lukáškově, v dalším textu užívá důsledně jmen Ondrášek a Jurášek. Zápis vydal Bedřich Slavík v knize J. H. A. Gallaš, *Romantické povídky*, Praha 1941 (ELK, Národní knihovna, sv. 23) 76—78.

⁴⁴ Názor, že se Ondráš narodil v Rožnově, nepochází od Jašky. Je v Gallašově úvodě. Od Jašky pochází jen pozdní datování obou pověstí do doby po Ondrášově smrti. Názor, že se Ondráš narodil v Rožnově, je velmi zajímavý a ojedinělý. V pozdějších záznamech a literárních zpracováních se tato varianta nikde neobjevuje.

⁴⁵ Nejsou to povídky v dnešním slova smyslu; většinou zde jde o vlastivědné popisy, záznamy pověstí, stručné zprávy o zajímavostech kraje.

⁴⁶ Srov. Jan Kabelík, *Leopold Hansmann*, ČMM 31, 1907, 31 a ČMM 43—44, 1919—1920, 110—118; Bedřich Slavík, *Pisemnictví na moravském Valašsku*, 185.

⁴⁷ Do téhož III. ročníku Koledy přispěl národopisným článkem *Ondráš a Juráš* také rusavský evangelický farář Daniel Sloboda (1809—1888).

⁴⁸ *Ondrasch und Jurasch, ein Bild der schlesischen Volksgeschichte*, Silesia 1872, Teschen.

⁴⁹ Srov. Wincenty Ogródzki, *Dzieje piśmiennictwa śląskiego*, Katowice—Wrocław 1946, 148—149.

⁵⁰ *Ondraszek, dowódca zbójców*. Obrazek z przeszłego wieku, według opowiadań ludowych. *Gwiazdka Cieszyńska* 25, 1872, nr 18—32, 139 a n. Obsahuje 15 kapitol: I. Wstęp, II. Rodzice Ondraszka, III. Ondraszek na naukach, IV. Ondraszek na dworze frydeckim, V. Ondraszek przystaje do zgrai lotrów, VI. Ondraszek zostaje dowódcą zbójców, VII. Nowe stosunki Ondraszka z hrabią frydeckim, VIII. Znaczniejsze wyprawy Ondraszka, IX. Opowieści gminne chwałą Ondraszka jako dobroczyńcę ludu, X. Towarzysze Ondraszka, XI.

Dalsze powodzenia Ondraszka, XII. Nagroda wyznaczona na głowę Ondraszka, XIII. Śmierć Ondraszka, XIV. Zbojcy bez Ondraszka, XV. Zakończenie.

⁶¹ O Slámovi nejnověji Viktor Ficek, *František Sláma, vydavatel lidové četby*, Slezský sborník 48, 1950, 417—432. Tam také zevrubný a přesný soupis dosavadní literatury.

⁶² *Pán Lysé hory*. Národní pověst o Ondrášovi i Jurášovi. Sepsal Dr. Fr. Sláma. Se 2 ilustr. akad. malíře Jos. Úprky. Opava 1891. Slezské kroniky dílo I. 2. vyd. Olomouc 1922.

⁶³ Alois Adamus o tom pochybuje. Píše: Sláma praví: „Pisali jsme historickou povídku na základě těšínských a hukvaldských soudních spisů a lidového podání.“ Ale těchto spisů nikdo dosud nikde nenašel, bylo to pouze snad jeho přání. Kdyby byl našel tyto spisy a je četl, jistě by byl zvěděl z nich pravé jméno Ondráše z Janovic. (*K životopisu Ondráše z Janovic*, 31.)

⁶⁴ Kromě *Pána Lysé hory* vydal ještě Sláma o Ondrášovi v Moravsko-slezské kronice (tak se jmenovala Slezská kronika od r. 1903, kdy její vydávání převzal R. Promberger v Olomouci) *Veselé kousky Ondráše z Janovic*, Olomouc 1903, Moravsko-slezská kronika XII (41) a ve švabachovém vydání Malé kroniky *Veselé kousky Ondráše z Janovic a vše-lijaké jeho figle* (Opava b. r., Malá kronika, příloha k sešitům Slezské kroniky, sv. 5). V různých verzích těchto Ondrášových veselých kousků čili „figlů“ se najdou často velmi starobylé tradiční motivy. Srov. také *Veselé kousky Ondráše z Janovic*, Těšínský kalendář na r. 1921, Polední deník (Mor. Ostrava) ze dne 10., 13., 16. 7. 1940.

⁶⁵ O Č. Ostravickém nejnověji Drahomír Šajtar, *Čechoslav Ostravický — básník z rodu Bezručova*, Slezský sborník 51, 1953, 189—239. Tam také ostatní literatura.

⁶⁶ Č. Ostravický, *Píseň o Ondrášovi*, Polská Ostrava 1901, nákladem vlastním. 2. vyd. Čeněk Ostravický, *Píseň o Ondrášovi*, Mor. Ostrava 1902, Kubis (Knihy moravských autorů, sv. 6). 3. vyd. Čeněk Ostravický, *Píseň o Ondráši*, Mor. Ostrava 1906, nákl. Revue moravskoslezské. Pseudonym Ostravického, jehož vlastní jméno bylo Antonín Alois Hittler, zněl původně Čechoslav Ostravický. Podpisoval své práce však vždy pouze Č. Ostravický a toto Č. bylo mylně vykládáno jako Čeněk. Jméno Čeněk Ostravický se pak tak vžilo, že Ostravický sám již 2. a 3. vydání *Písně o Ondrášovi* vydal pod jménem Čeněk Ostravický. (Srov. Dr. František Schuster, *Čechoslav Ostravický v řípském kraji v Čechách*, Zpěvy podheskydské, Frýdek 1937, 14—16.)

⁶⁷ Ostravický sám výstižně charakterisuje své pojetí Ondráše v úvodě: „Toť problém našeho současného českého člověka ve Slezsku, jehož jméno je tisíce, jehož údem je bezpráví, útisk, tyranie, jejíž jméno známe všichni, toť náš bratr, bratr každého, kdož touží po pravdě, po volnosti.“

⁶⁸ Po prvé ve sbírce *Slezské číslo*, Praha 1903, Knihovnička Času.

⁶⁹ Po prvé ve sbírce *Slezské písně*, Praha 1909, Spolek čes. bibliofilů.

⁷⁰ Václav Bozděch, *Ondráš a Juráš*. Slezská pověst. Tři akty. Příbor 1904. 2. vyd. Příbor 1912.

⁷¹ Augustin Opěla, *Ondráš aneb Pán Lysé Hory*. Národní pověst slezská o 5 jednáních. M. Ostrava 1914. 2. vyd. Mar. Hory 1923 (Želinkův divadelní ochotník, sv. 18).

⁷² J. Dohnal, *Ondráš a Juráš*, Hukvaldy 1918.

⁷³ Jindřich Dohnal, *Pověsti o Ondrášovi*, Kalendář Kravařska na rok 1908, Příbor 1907, 62—68; Bezkydské Besedy 2, 1916, č. 1—2, 11—16.

⁷⁴ F. K. Štětka, *Zbojníci Ondráš a Juráš*, obraz ze života slezského lidu. Divadelní hra o 7 jednáních. V rukopise. Hráno r. 1930 ve Frenštátě pod Radhoštěm.

⁷⁵ Srov. Alois Sivek, *Zbojnické motivy*, 69.

⁷⁶ *Zbojníci*. Tragedie o 5 jednáních. M. Ostrava 1920. (Provedení své hry se Loriš již nedožil. Měla premiéru čtyři dny po jeho smrti dne 18. ledna 1920 v Ostravě.)

⁷⁷ Zhodnocení osobnosti a díla Horečkova srov. v mém článku *Šedesát let Františka Horečky*, Slezský sborník 52, 1954, 245—248.

⁷⁸ *Ondráš z Janovic*. Bohatýrská hra o 10 obrazech. Děj vzat z doby selských bouří ve Slezsku těšínském na začátku XVIII. století. Napsáno 1932. (V rukopise.) Premiéra v Praze Na slupi 17. října 1937. Část 10. obrazu *Smrt Ondrášova* vyšla v *Černé zemi* 14, 1937—1938, 154—155.

⁷⁹ Fr. Eliáš, *Pán Lysé hory*, hra o 5 obrazech s dohrou. V rukopise z r. 1939.

⁸⁰ Srov. Alois Sivek, *Zbojnické motivy*, 69.

⁸¹ Brzy po Slámovi ještě v 19. stol. zpracoval Fr. Rajman jako mravoučnou povídku pro lid *O klíči od Ondrášovy pokladny* (Pražmovské Besedy v Těšíně 1896, 34). Bez udání roku vyšla v Praze u Rokytý historická črta pro mládež *Ondráš* od V. Staňka (Knihnice Besídky malých, sv. 3).

⁸² Věstník Maticy opavské 33—34, 1927—1928, 80. Od Ferd. Vaška a viz také *Ondráš*, kalendář Moravec na rok 1920 (Opava) 150.

⁸³ T o t ě f, *Ohlas slezské chalupy*, Raškovice 1917 (Knihovnička Bezkydských Besed, sv. 1).

⁷⁴ Josef Kutta se narodil 31. května 1886 v Písku, od r. 1912 působil na matiční škole v Dolních Tošonicích, přispíval do Mikolášových Bezkydských Besed i jiných slezských časopisů, vynikl také jako nadaný malíř a kreslíř, po převratě 1918 zakotvil ve Znojmě, kde v listopadu 1927 zemřel. (Životopisné údaje od slezského písmáka J. L. Mikoláše z Raškovic.)

⁷⁵ *Ondráš v Domaslovicích. Ondráš v tanci. Raškovické zvěsti.* Str. 9—24. Z toho *Ondráš v Domaslovicích, pověst veršem* vyšlo již v Bezkydských Besedách 1, 1914, č. 2, 17.

⁷⁶ *Český lid* 13, 1904, 22—23.

⁷⁷ Jan Vyhliďal, Juro Jánošík a Ondráš Šebesta, zbojníci, *Náš domov* 25, 1924, 333, 336.

⁷⁸ Karel Kvas, *Ondráš, Frýdecký kraj* 1, 1924, č. 17.

⁷⁹ Jindřich Karkoška, *Ondráš v Petřvaldě*, Vlastivědná příloha Obrany Slezska č. 2, 1925, 8; *Ondráš, Ondráš a bača*, Vlastivědná topografie obce Petřvaldu na Těšínsku, Opava 1931, 148 a n.

⁸⁰ Bohuslav Konečný, *Osud Ondrášův*, *Věstník leteckých dnů v Místku-Frýdku* 1928, č. 2—4.

⁸¹ M. Stejskalová-Tománková, *Ondráš - zbojník*, Niva (příloha Nového lidu), Brno 1928, 39.

⁸² *Ze slezských luhů*, Opava 1928, 83.

⁸³ *Moravkoslezské pověsti*, Praha 1933, 189—196.

⁸⁴ *Staré pověsti slezské*, Praha 1934, 55 a n. Srov. též F. R. Jura, *O Ondrášovi*, Těšínský kalendář na rok 1934, 108.

⁸⁵ *Zbojník Ondráš*, Praha b. r., Knihovnička mládeži, sv. 46.

⁸⁶ *Pověsti hradů moravských a slezských*, Praha 1938, řada II, 317 a n.

⁸⁷ *Staré pověsti a legendy*, Praha 1941, 331.

⁸⁸ Jiří Olšovský, *Ondrášova studánka* (Těšínským dětem 1, 1929—1930) a *Ondrášův obušek* (Slezským dětem 2, 1930—1931); Josef Spilka, *Ondráš* (báseň) Slezským dětem 3, 1931—1932; Jar. Urban, *Ondrášova skrýš v Klenově*, *Černá země* 7, 1931, 119—120; J. L. Mikoláš, *Zbojnická písnička Ondrášova*, *Besedy Moravkoslezského deníku* 28. 6. 1931, *Ondráš, selský rebel*, *Vlastiv. příloha Obrany Slezska*, čís. 17, Orlová 1931, *Z nových pověstí o Ondrášovi z Janovic* (Zlatá kačena) *Moravkoslezský deník* 23. 7. 1940, *Bezkydský bohatýr a umělci*, *Polední deník (Ostrava)* 16. 1. 1941, *Ondrášův kámen*, *Těšínský kalendář na rok 1941 (Slez. Ostrava)* 209; Emil Dvořák, *Ondráš v Petřvaldě*, příloha *Moravkoslezského deníku* „Strýček Vít dětem“ ze dne 4. 9. 1932; dvo. *Ondráš, pán Lysé hory*, *České slovo (Mor. Ostrava)* 14. 8. 1939; J. Skyba-Děhylovský, *Vstaň, Ondráši* (báseň ze sbírky *Moje písně*, Paskov 1932, 20); Jan Hejret, *O Ondrášovi, bohatýru našich slezských hor na Těšínsku*, *Národní politika* 27. 7. 1933; *Ondráš a Juráš*, *Ostravský kraj* 28, 1933, č. 19; *Ondrášův stůl*, *Msl. deník* 11. 7. 1939; *Ondrášův stůl jako kuchyňský práh*, *Svoboda (Brno)* 20. 7. 1939; *Pověsti z frenštátského kraje*, *Svoboda (Brno)* 1939, č. 140; *Ondráš v Petřvaldě*, *Polední deník (Ostrava)* 3. 4. 1940; *Podpis krvi Ondráše a Juráše*, *Večerní Moravská orlice (Brno)* 2. 4. 1940; E. Hanzelka, *Kopřivnická pověst o Ondrášovi* (Kravařsko 4, 1935, 23) a *Ondrášův buk* (Kravařsko 4, 1935, 47); Ant. Hořínek, *Ondrášova věštba*, *Těšínské noviny (Slez. Ostrava)* 1, 1937, č. 29; S. F. Munclinger, *O zbojníku Ondrášovi*, *Národní politika* 16. 10. 1940; Ferda Žilinský, *Poslední Ondrášovec*, *Valašské Meziříčí* 1940, *Zbojník Ondráš, ochránce utiskovaných*, *Val. Meziříčí* 1940; Fran Směja, *Kamarádská* (spoluvězni Fr. Petrovi) napsáno v vězení 1942, otištěno v *Těšínském kalendáři* 1948, 106; z třicátých let jsou i dvě německá zpracování z Těšínska: A. Gruda: *Räuberhauptmann Ondrasch in Teschen* (Sagenschwank) *Zeit und Bild* 19. 12. 1934 (bylo hráno německými školáky v Čes. Těšíně) a anonymní článek *Der Herr der Lysa hora* (*Deutsche Volkswehr* 19, 1931, č. 32); také po osvobození v roce 1945 vznikají drobné práce o Ondrášovi: Jan Stunavský, *Undraš* (báseň v knize *Melodyje z hur*, Ostrava 1945, 30); B. Marek, *Janovice* (báseň ve sborníku *Bratře Ondro, z tvé jsem krve*, Frýdek 1947, 2); Jar. Skalický, *Ondráš na Skalici (Bratře Ondro, z tvé jsem krve, 6)*; Ludmila Hořká, *Národopisné paběrky z Hlučína*, Opava SSÚ 1948, 30 a n. (Srov. též J. L. Mikoláš, *Doplňek soupisu písemnictví a výtvarného umění u Ondrášovi*, *Slezský sborník* 45, 1947, 243—248.) Známost, v lidové tradici velmi rozšířenou příhodu s cvočkou (srov. též A. Sivek, *Zbojnické motivy*, 64 a *Ondráš z Janovic*, *Slez. sborník* 44, 1946, 96—97) podle lidového podání z Trojanovic na Frenštátsku zapsal a jako ukázkou frenštátského nářečí vydal J. Strnadel pod názvem *O zbojníkoch* (Katalog Krajiněské výstavy moravkoslezského Pobežkyd v Frenštátě p. R. 1934, 57).

⁸⁹ Zdzisław Hierowski (*Powieść o śląskim Janosiku, Życie Literackie* 1953, nr. 85, 4) o tom píše: Ondraszek jest głównym motywem regionalnej literatury cieszyńskiej, motywem nawet nadużywany, gdyż od czasu powieści Roberta Zanibala „Ondraszek, do-

wódca zbójców“ (1872) nie bylo chyba w tej części Śląska literata, który nie poświęciłby tej postaci wiersza, poematu, powieści lub dramatu.

⁹⁰ Bibliotheka E. Feitzingera, tom 36.

⁹¹ Srov. předmluvu ke knize Gustava Morcinka, *Ondraszkwowe ostatki*, Poznań 1930.

⁹² *O zboju śląskim Ondraszku*, Śląski kalendář ludowy 1911 (Skoczów) 62—63.

⁹³ *Podanie o Ostrym*, Kalendář Naszego ludu, Cz. Cieszyn 1926, 47.

⁹⁴ Vyšlo pod pseudonymem Jano Kojkowski a pod názvem *Ondraszek, herszt zbójców Beskidu Śląskiego*, dramát v dwóch odslonach, Zariance Śląskie 6, 1930, zes. 1.

⁹⁵ O Grimovi srov. Alfred Jesionowski, *Śladami Pawła Stalmacha*, Zariance Śląskie 10, 1934, 126—136 a Zdzisław Hierowski, *25 lat literatury na Śląsku 1920—1945*, Katowice—Wrocław 1947, 20—27, 185.

⁹⁶ *Ondraszek*, opowieść v VIII. pieśniach. Po prvé ve čtvrtletníku Zariance Śląskie 1909—1911, po druhé v knize *Z nad brzegów Olzy*, Cieszyn 1913, 5—44. *Ondraszkwowe wesele, došpiew Ondraszku* vyšlo v čas. Zariance Śląskie 7, 1934, 177.

⁹⁷ Srov. Hierowski, *25 lat literatury na Śląsku*, 64—77, 192.

⁹⁸ *Ondraszek*, powieść śląska, Frysztat 1930.

⁹⁹ *Dziwy na gróniach*, z przedmową dra Romana Dyboskiego, Kraków—Cieszyn 1932.

¹⁰⁰ Ve sbírce novel *Kamień w polu*, Cz. Cieszyn 1938.

¹⁰¹ *Prawdziwa historia Ondraszka Szebesty*, Czas (Kraków) 1925, nr. 20. Též jako *Historia Ondraszka Szebesty, zbójnika v knize Wielcy i mali*, Kraków 1927.

¹⁰² Srov. Hierowski, *25 lat literatury na Śląsku*, 143—150, 198—199.

¹⁰³ Srov. fragmenty z cyklu v čas. Zariance Śląskie 6, 1930, 20 a n. a 8, 1932, 83.

¹⁰⁴ *Przednówek*, Česki Cieszyn 1937, 63—64.

¹⁰⁵ Po prvé Černá země 3, 1926—1927, 273; po druhé *Bezkydy—Jeseníky* 9, 1935, 106; po třetí ve sbírce *Piseň o domovině*, Opava 1937.

¹⁰⁶ *Romance o Ondrášovi*. Sen letní noci. M. Ostrava 1931 (soukromý tisk); 2. vyd. M. Ostrava 1933. Též v souboru *Tři větévký jalovcové*, romance ze starých časů, Brno 1936.

¹⁰⁷ Otištěno: *Besedy Moravskoslezského deníku* 28. 6. 1931; *Slezským dětem* 2, 1931, č. 10; dále ve sbírkách *Dva hlasy*, Petřvald 1934, a *Od Pradědu k Lysé hoře*, Opava 1936.

¹⁰⁸ *Bezkydy*. Horská lyrika. Místek 1929. (Knihovna „Bezkyd“, sv. 1.)

¹⁰⁹ *Písňe rodného kraje*, Olomouc 1946, 134—135.

¹¹⁰ Ve sbírce *Spívajuce písňe*, Praha 1934, 31—32 a *Wybrane wérše*, Olomouc 1936, 19—20.

^{110a} Jen v novinách na pokračování, jako románová příloha *Poledního Českého slova v Moravské Ostravě* r. 1940, vyšel rovněž román *Zbojník Ondráš* od Jaromíra Hořejšeho.

¹¹¹ Srov. Artur Závodský, *Karel Handzel, spisovatel Ostravska*, Praha 1954, 86—87.

¹¹² Závodský, o. c., 98.

¹¹³ *Bezkydy v zimě*, Mor. Ostrava 1935, 12—14.

¹¹⁴ *Horské sny*. Bábě z let 1939—1942. Mor. Ostrava 1944. (Plamen srdcí, sv. 8.)

¹¹⁵ Kalendář Glosu ludu na r. 1949, Cz. Cieszyn 1948, 47.

¹¹⁶ Srov. Henryk Jasiczek, *Ondraszek w sztuce K. Bergera*, *Szyndzioty*, nr 21, 26. 6. 1949, 97 a n.

¹¹⁷ *Kołyśzã się jodyły*, Warszawa 1953 (Biblioteka świetlicowa Czytelnika).

¹¹⁸ *Ondraszek*. Powieść. Warszawa 1953. 2. vyd. Warszawa 1954.

¹¹⁹ Srov. Hierowski, *25 lat literatury na Śląsku*, 77—97, 193—194. Tam také ostatní literatura.

¹²⁰ *Ondraszkwowe ostatki*. (Szkic.) Księga o Śląsku, Cieszyn 1929, 239—247.

¹²¹ *Ondraszkwowe ostatki*. Nowela. Poznań 1930. Též v souboru povídek *Chleb na kamieniu*, Cieszyn 1932.

¹²² *Ondraszkwowe toлары* (Orlatko 4, 1932—1933, nr 10, 150—153); *Uroda Beskidu Śląskiego*, Wierchy 9, 1931, 5—31 (též jako separát pod názvem *O śląskim Beskidzie*, Kraków 1931); *O zbójniku śląskim Ondraszku*, Przew. Młodz. Powst. na r. 1937, 95—97; *Ondraszek*, Gaz. Pol. 1937, nr 106; *W Ondraszkwowej dziedzinie*, Zeszyty Wrocławskie 5, 1951, nr 2, 95—116; *Ondraszek*, Dziennik Zachodni 24/25. 2. 1952, nr 48 i n.; *Ondraszek*, Dziennik Łódzki 1/2. 5. 1952, nr 131 i n.; *Ondraszek*, Przekrój 29. 11. 1953, nr 451. Kromě toho Morcinek připravoval libreto k operě *Ondraszek*, k níž hudbu měl složit Feliks Nowowiejski. Vypuknutí 2. světové války však zmařilo realizaci tohoto plánu; ze zamýšlené opery vyšlo pouze: *Aria „Doliny“ z opery „Ondraszek“*. Kompozycja Feliksa Nowowiejskiego. Libreto Gustawa Morcinka. Fragment z 2 aktu, scena „Na Lysej Górze“, *Teęza* 1933, nr 1, 13—14; *As* (Kraków) 1, 1935, nr 5, 18—19 (srov. též *Ondraszek u Nowowiejskiego*, *Zwrot* 2, 1950, nr 5, 8—10).

¹²³ Srov. o tom v úplné a podrobné bibliografii Ludwika Brożka *Twórczość Gustawa Morcinka 1923—1953*, Śląsk Literacki 1954, nr 9, 175—177, 198—200.

¹²⁴ O práci na románu srov. vlastní Morcinkovy články *Jak powstał „Ondraszek“*

(*Śląsk Literacki* 1952, nr 3—4, 42—48), *Urzekająca legenda* (Twórczość 10, 1954, zes. 10, 133—142) a jeho předmluvu k románu (*Ondraszek*, Warszawa 1953, 5—10).

¹²⁵ Rovněž i Ochmański (*Zbojnictwo góralskie*, 11, 152) označuje Janošíka za největšího a nejproslulejšího zbojnického hejtmana.

¹²⁶ Praha, Cs. spisovatel.

¹²⁷ Vladimír Vondra se narodil 6. června 1930 v Martinicích u Proseče jako syn železničáře. Jako učitel působil v letech 1950—1954 na Místecku, v Dolních Domaslavicích a v Morávce. Od r. 1954 učí v Modřanech. (Srov. -ms-, *Představuje se nový prozaik*, *Knižní novinky* 1956, č. 28, 13. 7. 1956.)

¹²⁸ O hudebním a výtvarném zpracování ondrášovské tematiky srov. neúplněji u Aloise Sivka, *Zbojnické motivy*, 60—62. Z novějších prací, tam dosud neuvedených, zaslouží zmínky lidová zpěvohra *Zbojník Ondráš* od brněnských autorů Miloše Slavíka a Miloše Machka.

ПРЕДАНИЕ ОБ ОНДРАШЕ В ЧЕШСКОЙ И ПОЛЬСКОЙ ЛИТЕРАТУРАХ

Народное предание о разбойниках бескидских гор, Ондраше и Юраше, — самое известное и самое распространенное предание Силезии вообще —, интересно также тем, что оно, хоть, без всякого сомнения, чешское по своему происхождению, одинаково живо и распространено также в польском устном народном творчестве. Ондраш стал в народном понимании действительно символом классовой борьбы угнетенного крепостного народа против ненавистных ему панов. В этом духе, почти без исключения, подвергалось предание обработкам в чешской и польской литературе, как убедительно явствует из многочисленных примеров. Начиная с конца XIX века предание об Ондраше стало главной темой чешской и польской литературы силезской области. Новейшие романтические обработки польских (Морцинек) и чешских (Вондра) писателей доказывают, что предание об Ондраше за время более чем двухсотлетнего существования ничего не потеряло от своей актуальности, социальной динамики и романтического очарования.

Перевод: Ярослав Буриан

DIE ONDRASCHSAGE IN DER TSCHJECHISCHEN UND POLNISCHEN LITERATUR

Die Volkssage von den Beskidenträubern Ondrasch und Jurasch, die berühmteste und am meisten verbreitete schlesische Sage überhaupt, ist besonders auch damit interessant, daß sie — obwohl unzweifelbar tschechischen Ursprungs — auch in der polnischen Volkstradition lebendig und verbreitet ist. Ondrasch ist in der Volkstradition zum Symbol des Freiheitskampfes des leibeigenen unterdrückten Volkes gegen die verhaßten Herrschaften geworden. In demselben Sinne wurde die Ondraschsage fast ausnahmslos auch in der tschechischen und polnischen Literatur bearbeitet, wie aus zahlreichen Belegen klar und überzeugend hervorgeht. Die Ondraschsage ist seit Ende des 19. Jahrhunderts das Hauptthema der tschechischen und polnischen Literatur aus dem schlesischen Gebiet. Die neuesten umfangreichen Romanbearbeitungen in der polnischen (Morcinek) wie auch in der tschechischen Literatur (Vondra) beweisen, daß die Ondraschsage im Verlaufe ihres mehr als zwei Jahrhunderte langen Bestehens nichts von ihrer Aktualität, ihrer sozialen Dynamik und ihrem romantischen Zauber eingebüßt hat.

(Übersetzt vom Autor)